

Dušan Merc: *Jakobova molitev*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2003 (zbirka Prišleki).

Merčev roman *Jakobova molitev* se loteva zahtevne teme, in enako verjetno je, da bo prav izbira teme nekatere pritegnila in druge odbila. Druga svetovna vojna, glavni in naslovni junak pa mladi duhovnik ... Dovolj podatkov, da krepko usmerijo naša pričakovanja. Vendar pa Merčev roman ponuja še mnogo več, predvsem očarljivo, prelivajočo se pripoved, ki drsi in prehaja od ene k drugi osebi, le Jakobu pa je dan "privilegij", da za njegove misli izvemo neposredno od njega. Pripoved tako bolj ali manj sledi razmišljanjem različnih oseb, od članov Jakobove družine, do preostalih, s katerimi se Jakob srečuje na svoji poti. Perspektiva ne ostaja enoplastna, pogosto se neki dogodek izkaže za povezovalni člen; skrivnost, ki si jo deli nekaj oseb, se razkriva ob kakšnem zunanem sprožilnem dogodku (na primer erotično razmerje med Heleno in kaplanom Potočnjakom, o katerem razmišljajo vsaj tri osebe po Jakobovi prvi samostojni maši, kar tovrstno razglabljanje povezuje med sabo, hkrati pa zagotavlja tudi kompleksen pogled na konkretno dogajanje iz več perspektiv). Takšna in drugačna razmišljanja, ki mestoma prehajajo v tok zavesti, funkcija pripovedovalca se raztopi v pripovedovanju, prekinjajo Jakobove enakomerno monotone molitve, ki upočasnjujejo tok pripovedi (jasno je, da se ob molitvah še bolj neposredno razkrivajo Jakobove misli in čustvovanje, intimen odnos z Bogom in ljudmi, ki jim želi pomagati ali jih vsaj ne zapustiti v trpljenju). Obojemu je kontrastno zunanje dogajanje, divjanje vojne. Cerkev Matere Božje na Sveti gori, je prebivalce Laz zaščitila pred Turki, v zahvalo so bile ob poti postavljene kapele križevega pota. In s sistematičnim podiranjem le-teh se začne napad partizanov na nemško in domobransko vojsko (v kateri je tudi Jakobov brat).

Glavni in naslovni junak obsežnega romana je Jakob Bem, sin zelo premožnih staršev – tudi po tem se odločilno razlikuje

od svoje okolice; prebivalci Laz so bili navajeni, da njihovi duhovniki prihajajo iz podobne revščine kot oni sami, o Jakobu pa se je govorilo, da je zelo učen, zelo predan molitvi in Bogu ter da se je odpovedal bogastvu in se zavestno odločil zanje, tako revne in nemočne –, najprej duhovnik (spremljamo ga ob novi maši in tudi ob prvi samostojni maši), nato kaplan in pozneje župnik. Zanimivo je, da njegova odločitev za duhovniški poklic pravzaprav izvira iz kesanja, ki ga je sprožil zelo konkreten dogodek, temu pa je sledila vročica in tiho prebiranje Svetega pisma v zgodnjih jutranjih urah, kar mu je prineslo mir – in ta molitev ga je določila za vedno.

O Jakobovi mladosti pravzaprav ne izvemo dosti, edini skok v preteklost je opis kraljičinega obiska, za katerega ga je mama oblekla v ministrantsko obleko; neopazno je stal poleg duhovnika, medtem ko je njegov brat v mornarski obleki pritegnil vso pozornost in občudovanje – to je pri dečku najprej sprožilo nevoščljivost in celo sovraštvo, nato pa že omenjeno vročično kesanje. Sicer pa se je Jakob od svojih sošolcev na semenišču razlikoval po marsičem: poleg tega, da je izhajal iz bogate družine, je obiskoval klasično gimnazije in se šele nato odločil za študij teologije, ni si izbral internega spovednika, o njegovem spovedniku nihče ni imel dobrega mnenja, pa tudi poročanj o Jakobu od njega niso mogli pričakovati. Tako je izginilo eno od orodij za nadzor nad njim, hkrati pa je tako nekako pojasnjena tudi naša neobveščenost o Jakobovem odraščanju. Opisovanje njegove osebnosti je prepleteno, zamotano in hkrati prepričljivo.

Eden najboljših delov romana je tisti, ki se kontrastno opisu spopada med partizani ter domobranci in nemško vojsko, malo pred koncem vojne, začenja s skokom v preteklost, v dan Jakobove nove maše. Ob tej se namreč začnejo izrisovati življenjske zgodbe družinskih članov, ki so včasih neznane tudi najbližjim; davni dogodki in mala izdajstva, ki vodijo do velikih, razlogi za na videz nerazumljive odločitve se nevsiljivo razkrivajo ob prepletu različnih perspektiv. Odstirajo pa se tudi pretresljiva ozadja družinskih razmerij: Jakobova mati na novi maši nosi črno obleko, kar v sinu vzbuja nelagodje, preostali se sprašujejo o "veselosti" tega dogodka, neprimerna izbira obleke je nekajkrat omenjena kot del razmišljanj prisotnih, nazadnje pa pripotujemo do Elizabetine zgodbe. Jakobova mama Elizabeta se je že pred dvema letoma izselila iz družinske hiše; ločitev od moža je najprej pomenila umik v ločeno spalnico, nato pa v bližnje gostišče. Čeprav se je njuno odtujevanje začelo z rojstvom najmlajše hčerke, ki se je rodila prizadeta, pa kmalu ugotovimo, da ji mož zameri laž. Šele kasneje izvemo za pravi razlog za njegovo vse večje sovraštvo in končno maščevanje le nekaj minut pred sinovo novo mašo. Za razliko od preostalih je mislim Jakobovega očeta namenjeno bistveno manj besed – skladno z njegovo siceršnjo redkobesednostjo. Namigi, ki vodijo k pravim razlogom, k njihovem kasnejšemu razkrivanju, in ki spretno povezujejo različne pripovedne pramene, so nevsiljivo prisotni.

Razmišljanja različnih družinskih članov, župnika in škofa se prepletajo spontano, včasih zadostuje fizična bližina dveh oseb, da pripoved preskoči iz

ene osebe na drugo – mati na primer zadnja pride na novo mašo in sede zraven hčerke Kristine, v naslednjem odstavku pa že sledimo Kristinini usodni povezanosti z enim od novomašnikov. Preskoki so elegantni, dobro izpeljani, oddaljenost med osebami, ki že desetletja živijo druga mimo druge, zgolj v fizični navzočnosti, ki skoraj nikoli (več) ne preide v dotik, pa je gromozanska.

Pred nami tako nastaja freska družinskega življenja (bogati in polni svet je duhovno prazen, v njem ni prave bližine, topline). Perspektive ljudi se potrjujejo v opažanjih drugih, medtem ko nekatera razmišljanja zagotavljajo polnokrvnejšo podobo družine in okolja. Nekatera opažanja potrdijo različne osebe; tako najprej naletimo na opazko, da je Jakob brez posluha, kar stopnjuje zapis, da so "gospoda škofa temeljito bolela ušesa" ob njegovem maševanju, to pa potrdi še brat Vencelj, "pel si pa, pel, da so nas vse bolela ušesa". Kasneje, ob prvi samostojni maši, na Sveti gori, so mu "ljudje sledili kljub slabemu petju, kljub slabotnemu glasu, ki jih je verjetno še bolj pritegnil, kljub slabi izgovorjavi" in župnik Jeza (če bi želeli iskati povednost imena, se ta skriva prav v nasprotju med njegovo naravo in priimkom) je ugotavljal, da je mladeniču dana "velika moč besede. Božja beseda je iz njegovih ust postala strašna in močna".

Predvsem pravkar omenjeni del romana odlikuje prefinjeno pripovedovanje, misli in dogodki kot da valovijo, se prepletajo, vse skupaj pa je le del večje slike, katere celota nam v tem trenutku ostaja še neznana. Predstavlja le del življenja, del bolj ali manj usodnih dogodkov v življenju posameznika, družine in manjšega mesta tik pred drugo svetovno vojno, ki se je začela slabo leto po Jakobovi novi maši. Ta del romana se tako nekoliko odmakne od osrednje pripovedi ter se hkrati kljub neposredni navezanosti in povezanosti z Jakobovo zgodbo odpira v življenje zunaj meja, ki jih določata cerkev in celibat.

Analitični del pripovedi se elegantno konča tako, da nas besedilo privede do časovne točke, ki smo jo "zapustili" pred skokom v preteklost. V celotnem romanu se izmenjujeta pripovednost in izpovednost, in čeprav je slednje neprimerno več, so zunanje podobe učinkovite; posebej ob pogledih na razdejanje, ki ga za sabo pušča vojna, opisi trupel so kratki, vendar močni in učinkoviti; iznakažena trupla so skoraj vedno brez obraza, izmaličena kepa mesa priča o mučenju, zaradi katerega je bila smrt odrešujoča. Dogajanju včasih sledimo s prisluškovanjem zvokom – Jakobova mati (in v istem hotelu tudi hči; njene korake mati prepozna kot korake "mlajše ženske") po korakih prepozna svoje bližnje, samozavestni korak razkriva napadalce, mače tiho premikanje ubežnika, v nekem trenutku je edini zvok približevanje in oddaljevanje železniških vagonov, zlovešče nečloveške glasove pretrgajo kriki in streli, ki pomenijo smrt. Kri se pojavi redko, a ima takrat toliko bolj poudarjeno vlogo; madež krvi, ki se prebije skozi strop nad materino glavo, medtem ko ta umira v samoti, strjene sledi krvi na cerkvenih tleh, ki Jakoba vodijo do trupel. Smrt je vseprisotna ("V njegovih [Venceljevih] očeh so bile skladovnice mrtvih, izmučenih ljudi. In od takrat je bil nekako vojak brez ponosa"). In sinova prav zato toliko drugače doživljata materino odhajanje. Spet se razkrije nezmožnost

dotikanja med družinskimi člani (na Jakobovi novi maši mama sama pri sebi ugotavlja, da se "nobenega izmed otrok ni dotaknila že več kot deset let"), realizirani dotik, večinoma zunaj družine (izjema je prizadeta sestra), pa je tolažba, beg pred smrtjo in grozotami zunanjega sveta. Prav dotik je eden od motivov, ki se vztrajno pojavljajo skozi celotni roman. Močne metaforike je relativno malo, posamezne podobe pa so tudi zaradi tega močnejše, pustijo trajnejši vtis ("ženske so bile videti kakor široke košare iz šib, v katere se za veliko noč naložijo potice in hrana za blagoslov"; "vas je imela še vedno podobo človeških prebivališč, le ponoči so ostanki požganih hiš moleli svoje skelete v nebo kakor zapuščeni in od živali oglodani človeški okostnjaki").

Zunanje dogajanje Jakobove vere ne omaje. "Po njih dejanjih je sodil, vse, in ne po tem, kdo pripada kateri strani. Ni bil zapeljan v skušnjava, s katero stranjo sodelovati, čeprav mu je bilo to zapovedano od njegovih predstojnikov." Po koncu vojne Jakob zaprt pred zunanjim svetom tri tedne čaka na pogovor s škofom. Do pogovora ne pride, pride le sporočilo: "prepoved maševanja, prepoved odveze, prepoved spovedi, prepoved krsta, izgon iz Cerkve, izključitev iz cerkvenega občestva". Po cerkvenem izobčenju pa ga, ko skuša pomagati patru Ignacu, sredi noči zvežejo in odpeljejo v Teharje. Ostane mu le še molitev.